

ГЕОРГИ КАРАДЖОВ

СРЕЩИ С МИЛКА СТОЕВА

chitanka.info

Опитният белетрист като сръчен паяк изплита красива мрежа от думи, в която да попадне читателя, неусетно да бъде завит като в пелена в словесната материя, та да се почувства център на повествованието, главен герой, заради когото е написано то. Мемоаристът има по-трудна и не по-малко вълнуваща задача — внимателно да развие пашкула на спомена през времето и житейските наслоявания и да възстанови събитието, усещането, такова, каквото е било, да го облече в думи, отново и отново преживявайки очарованията и разочарованията на отминалите мигове и да направи от тези думи мост към другите, да ги примами да тръгнат те по този мост, за да се заразят с живата енергия на непрехожаното, като по тоя начин го преживеят за себе си. Всъщност — спомен ли? Каква дума — спомен. Цялото ми същество отказва да я приеме, тая дълбоко в себе си метафизичната идея, че времето върви, движи се, отминава, само и единствено на повърхността на нашия житейски опит, там, в дълбокото, то съществува неизменно, минало, настояще и бъдеще — всичко е днес и сега, достатъчно е да протегнем ръка, и ще го докоснем. Прехожаното, онова, което ни е изградило или разрушило е същност от нашата същност, тухла в градежа ни, неотменна част от нас, носим го винаги със себе си, тъй както носим цвета на очите си, тембъра на гласа си, способностите и ограниченията си. Това с особена сила се отнася до срещите ни с Личности, водещи нашия дух към самоизграждане, бъдещи творца в нас, способстващи активно за съзряването на нашата съзидателност, Учители, които възприемаме като наши духовни родители. (Изписвайки думата „съзидателност“, констатирам, че българският речник на „Word“ не я знае. С „креативност“ няма проблеми... Ех, Учители, къде сте днес...) Такова събитие в моя живот беше срещата ми с Милка Стоева и присъединяването ми към голямото семейство на нейния хор. Истинска „Школа по дух“, както го нарече в един предговор виден български философ, също преминал през нея.

В духа на тези разсъждения записките, които тук предлагам, са несъмнено част от нещо по-голямо, с което може би някой ден ще успея да се отблагодаря. За семената — предпоставка за обилна жътва.

ОТНОСНО ЗАДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ГАМАТА

Веднага трябва да кажа, че никога не съм бил дете-хорист в хора на Милка Стоева, постъпих едва в юношеската формация, бях един от създателите на този неин експеримент, заедно с двайсетина момчета — всички до един бивши хористи (за разлика от мен), и поотрасналите момичета от пионерския хор. Но това не беше първата ми среща със Стоева. Първата се състоя няколко години по-рано, когато заведох сестра ми Златина на прослушване за малкия хор. Трябва да съм бил на 11–12 години, все още, като всички деца на тази възраст по онова време — пионерче с червена връзка и натъпкана с идеологически формули глава. Не знам защо, бях решил, че за да успее сестра ми да влезе в хора, трябва да направя нещо по-така, да спечеля на своя страна благоразположението на ръководителката — все пак хорът вече беше легендарен с успехите си в чужбина и у нас (а хората от моето поколение добре си спомнят колко трудно се пътуваше по това време на запад от Драгоман, беше привилегия само на „най-добрите“), предположих, че напливът е много голям и, съответно, конкуренцията. За себе си самият не виждах такава възможност, мислех, че съм прекалено стар, там се влиза на по-ранна възраст, за да можеш да израснеш заедно с другите, пък и, макар още пионер, гласа ми беше започнал да мутира. Е, реших, заедно със сестра си, да представя на Милка Стоева един, написан от мен самият Марш на бургаските пионери, така, за тежест. Музикалните школи (малко цигулка, малко пиано), освен нотна грамотност, ми бяха дали и куража да опитвам да записвам собствени мелодийки, с поезия също се занимавах — никак не беше трудно да съчиня стандартен текст със „щастливо детство“, „ех, ти, пионерска песен“, което по онова време просто естествено се римуваше с „живот чудесен“ и т.н. След това дойде и музиката — естествено в до мажор, която се опитваше да съчетае маршовото с детското и ми се стори достатъчно убедителна. Пък и — марш на пионерите, написан от пионер — къде го има това, голяма работа! И

така, преписах на чисто песента на една страничка от нотна тетрадка, хванах сестра си за ръка и поех към славата. И ето — Пионерският дом, самата Милка Стоева — седи на масата в музикалната зала и преглежда някакъв присъствен дневник. Сестра ми беше приета веднага след кратък импровизиран изпит — усмивката на Стоева моментално стопи всякакво притеснение, смехът в очите ѝ, енергичните добри думи, с които окуражи новата кандидатка да покаже своите умения в „улучване на тоновете“, „ритмичност“, приятен детски тембър и достатъчна сила на гласа. Стоева я похвали, даде ѝ програмата на малкия хор, където тя беше разпределена в група и ѝ беше назначена първата репетиция. И сега вече дойде часът да покаже своя шедьовър, казах вече, че Стоева можеше по вълшебен начин да стопява дистанция и да предразполага към дързост — това си беше една от тайните на нейния успех. Та, извадих аз Марша и обявих, че съм го написал сам. Така и така, бургаските пионери нямат марш, от днес нататък, обаче, положението се променя, voilà! Милка Стоева съвсем сериозно пое листчето, разгледа го внимателно, след това погледна мен, пак листчето, завъртя се на пианото, просвири мотива и каза: — Интересно. Много интересно. Само че нашия репертоар засега вече е определен, може да бъде предложен на ученическия хор в училището. И... още нещо, тази тоналност — до мажор, не е съвсем подходяща за детски хор, много е ниско, предлагам да се транспонира поне във фа мажор.

След което гордият композитор взе един молив от масата и написа с големи букви на листа под песента: „Гамата не е задължителна!“

Видимо доволна от поправката, Милка Стоева и сега не се засмя, а само кимна усмихнато, отвори чекмеджето пред себе си и пхна моето творение в него.

Много години по-късно, при последната ми среща с нея на това същото място (бях си дошъл от Германия в отпуск, разбрах, че се събират бивши хористи да се сбогуват с музикалната стая, която, заедно с всички останали стаи в този дом, щеше да се превърне в нещо друго, отговарящо на повеите на новите времена), след радостта от срещата, Милка Стоева отвори чекмеджето (онова същото!), порови малко из него и извади... Маршът на бургаските пионери! Е, тогава се посмяхме (през сълзи) и двамата.

— Виж, Джорджи, кое е интересното — показа ми тя. — „Гамата не е задължителна!“ Какво ще кажеш?

— Да — отговорих, — така се оказа. „Гамата“ никога не е задължителна!

КОЗА ПЕЛИН ПАСЕ ЛИ?

Трябва да е било 1974. Един ден сестра ми се върна от репетиция и заяви, че Милка Стоева заръчала непременно да отида в Пионерския дом. Събирала бивши хористи на среща, да се видят, да си поприкажат, пък можело и да си попеят. Веднага възразих, че не съм бивш хорист. Вярно е, че за времето, в което сестра ми пееше, няколко пъти се бяхме срещали със Стоева и хористите ѝ, главно по концертите на хора, даже предишната година бяхме гостували последният ден на лагера в Смолян, откъдето взехме сестра ми за автомобилна обиколка на България, каквато ни беше измислил баща ми — новоизпечен шофьор, току-що сдобил се с Жигули (впоследствие той самият доста се чудеше на това свое хрумване). От лагера си спомням панаира и карнавала — сестра ми беше „циганче“, което гадаеше на Милка на ръка, после беше „принцеса“. Ние бяхме гости и само гледахме и снимахме (за съжаление снимките от този период се изгубиха някъде, от кинофилмите единият се освети при проявяването и т.н.) Тези случайни срещи, на които бях „братът на Златинчето“ не ми даваха право да се смятам член на голямото хорово семейство. Сестра ми не пожела да слуша възражения и заяви безпрекословно: „На всяка цена! Другарката Стоева каза!“

Като всяко семейство на хорист, бяхме вече „дресирани“ и знаехме, че „Другарката Стоева каза!“ стои много по-високо от „Учителката каза“ и даже с половин глава над „Мама каза“. Просто си беше закон и това си е. Сериозността, с която хористите (поне преобладаващата част от тях) подхождаха към своята отговорност и задължения бяха наистина забележителни. При това Милка Стоева нямаше нищо общо с „даскалските“, както ги наричаше методи, с които някои диктатори-учители налагаха дисциплина от военен тип, тя мразеше тези методи и неведнъж се е изказвала против насила наложената дисциплина. Личната отговорност към общото дело — в случая музиката, култивирането на вътрешна самодисциплина, която не обезличава индивидуалността, а, напротив, създава условия за

нейното развитие и разцвет — това бяха целите на нейното възпитание и, смея да кажа, нейните хористи се чувстваха освободени като личности, което даде своите плодове в израстването на мнозина от тях. „Искам колектив от индивиди — казваше неведнъж тя, — всеки един от вас трябва да бъде личност, ярка и многостранна, само така можем да постигнем заедно нещо истински голямо!“ И тези качества тя възпитаваше и у най-малките, на които сърцата, както се изразяваше тя, са най-кристално чисти. „Почивам си сред тези създания — казваше ми много по-късно, когато вече водех някои от репетициите на Малкия хор, — ето сега бях да се разправам в Окръжния комитет, при «големите началници», все едно са ме пръскали с кал, така се чувствам. Ако не бяха те, музиката. Децата ме пречистват!“ Това чувство за отговорност (любимият ѝ цитат на Екзюпери: „Да си човек значи тъкмо да си отговорен“) към колектива, към музиката, към общото дело, беше филтър против ранното проникване на покварата и сметкаджийството в младите сърца. Много добре си спомнят моите някогашни съхористи какво означаваше „пропусната репетиция“ и знаят, че нямаше по-голямо наказание от това, у дома да ти забранят да отидеш на репетиция. Как ще гледаш другите в очите след това? Та категоричното нетърпящо възражения „Другарката Стоева каза!“ беше изречено от сестра ми и аз имах един-единствен избор — да отида.

Появих се на време, Милка Стоева ме посрещна с усмивка, подаде ми ръка и ми посочи къде да седна. Имаше само момчета на възраст около моята — плюс-минус две-три години, които се радваха, че са заедно, отново заедно, след като възрастта и мутирането на гласовете им ги е извадило от детския хор, явно спомените им бяха живи, стори ми се, че говорят език, различен от моя, разбират се от половин дума, личеше, че ги свързват много неща. Е, трябва да призная, че от самото начало ме посрещнаха като свой, без уговорки. С Павката още тогава станахме приятели, Цецо, Митака, Пепо, Петьо, Мирослав, Ивановците, Оги, Сергей и колко още други. Направи ми впечатление, че попадам сред доброжелателно настроени интересни личности и в един момент напрежението спадна, почувствах се донякъде у дома. И Милка Стоева ни се радваше, разказваше спомени, смееше се, казваше, че трябва да се виждаме по-често, да не се забравяме, толкова неща ни свързват. И... да си попяваме понякога, ей така, за удоволствие. След това тя раздаде нотите. Две български

песни: „Кукувица кука“ и „Коза и пелин“. И се започна нещо като репетиция — непосредствено, с много шеги и прекрасно настроение, като на шега. Е, постепенно влязохме в релсите на работната концентрация, явно хоровите рефлексии не бяха закърнели при моите нови приятели, а аз вече вземах първите си уроци по пеене в Музикалната гимназия. Накрая Милка Стоева обясни, че иска да ни направи участници в смел експеримент. На тази възраст момчешките гласове са несигурни, неукрепнали, битува твърдението, че пеенето е вредно за тях, тъй като току-що са мутирвали в мъжки. Ако, обаче, много внимателно се подходи, може да се получи нова звучност, един юношески хор, запазил непосредствената свежест на младите гласове, без „рутинното“ тубиране на един смесен хор, но с неговия диапазон.

— Да опитаме — каза тя, пък ще видим, каквото излезе. Впрочем, ние българите не се отказваме лесно. Я вижте тоя шоп от песента „Коза и пелин“! Наумил си е да храни животното по-евтино с бързорастящия пелин и не се спира пред нищо, за да постигне целта си. В космически измерения! Облак ще накара слънцето да затули, слънцето — водата да изсуши, водата — огъня да изгаси, огънят — пушката да изгори, пушката — вълка да убие, вълкът — козата да удави, защото не иска да опаса пелина. А той, видите ли, бързо расте. Цялата вселена е впрегнал, и земята, ако трябва, ще спре, само и само да стане на неговото. Е, ще видим нашата коза ще опаса ли пелина.

След две-три репетиции се събрахме и с по-големите момичета от големия хор, както и с бивши хористки, завърнали се за новата формация. Кукувицата кукаше жално мило, козата не искаше да пасе пелина, постепенно разширихме репертоара си, „Аве верум“ на Моцарт, „Серенада“ на Танеев, „Баркарола“ на Шуберт, „Поема“ на Фибих, „Италианска полка“ на Рахманинов. Но най-големия празник за душите ни бяха българските: „Стара се майка не ложи“, „Жълта пеперуда“, „Пиленце пее“, „Дилмано, Дилберо“... Българските произведения бяха основния репертоарен акцент. Особен дълг със силата на вътрешна необходимост за всеки от нас, отговорност и радост беше популяризирането на българската песен у нас и в чужбина. Вълнението беше друго, усещахме се мисионери. И чудото ставаше — когато пеехме тези песни в чужбина, пред традиционно съдържана публика, която нямаше как да разбере текста и съдържанието, нито да се замисли каква древна мъдрост и дълбочина

крие песента, каква вековна мъка изплаква, внезапно виждахме как зрителите бършат очи, как сълзи текат по лицата им, знаехме, че всички ледове са стопени — посланието е преминало през моста на музиката, който нашето изпълнение е изградило, прехвърлило е с лекота географските, езиковите, историческите и предразсъдъчните прегради — душата е срещнала душа. И след песента е нужна пауза, за да можем и ние да преглътнем сълзите си и да изчистим камбанките в гласовете си — за следващото послание. Е, за щастие оглушителните аплодисменти на покорената публика ни дава така необходимата пауза. И започваме отново, превърнали вълнението си от допира с шедьовър, дълбоко вкоренен в древната душевност на прекрасната ни земя, в чист глас, както ни е завещано от дедите.

Така започнатият като на шега „експеримент“ се оказва повече от успешен, новият юношески смесен хор в скоро време стана културен факт и тъкмо с него Милка Стоева реши да отвърне на визитата на белгийския хор „Амабиле“. Няколко години по-рано детският хор беше спечелил в Неерпелт голямата награда на фестивала, специално и спонтанно учредена от журито — над първата, която да се дава само за изключителни постижения. Желанието на Стоева бе да представи вече

порасналите лауреати в една принципно нова формация. А аз, макар и късно присъединил се, бях вече част от голямото семейство на хора, като на шега наследил цялата негова история, сякаш бях, подобно другите, порасъл там. И когато по-късно редиците ни се попълниха от нови хористи, с тях се случваше същото. Тази приемственост, богатото наследство, което всеки един от тях наведнъж получаваше, беше едно от чудесата на хора и една от тайните на неговия успех.

Съвсем закономерно през зимната ваканция се озовахме в хотел Бургас в заснежения Слънчев бряг. Това беше първият ми лагер с хора, но бързо разбрах за какво става въпрос на тези лагери: работа, работа, работа! В една от залите за конференции на хотела вече ни чакаше импровизирана репетиционна с пиано. Денят беше строго разпределен. Хранехме се в един отдалечен хотел, в който кухнята и ресторанта работеха и през зимата. От тези ежедневни разходки си спомням замислен и меланхоличен пуст плаж, покрит с тънка ледена корица и оловносиво море, уморено милващо го с вълните си. Стаята дялях с Павката, разговаряхме за Пушкин, тъкмо пеех в Музикалното училище един романс по негово стихотворение, та с първия том от съчиненията на поета вървахме по следите на загадъчната Анна Петровна Керн. Павката беше отличен познавач на руската литература. Но, разбира се, детското надделяваше у нас и в по-голямата част от свободното си време се отдавахме на „минифутбола“, който бяхме измислили сами. Този, достоен да бъде включен в програмата на Олимпийските игри, спорт се играеше от двама, застанали в двата края на коридорчето към стаята с тенисна топка. Набързо измислихме правила, някои от които бяха на пръв поглед доволно странни — например наказателни точки за твърде силни удари в посока към стаята (поради опасност да се счупи прозореца). Иначе за удари към външната врата ограничения нямаше. Е, за зла участ се оказа, че на етажата има и други зимни гости, освен нас — и то чужденци. Та именно те проявили любопитство откъде се раздават постоянните „бум, бум, бум!“ И ето че в разгара на най-оспорвания турнир, когато финалистите (Митака, Цецо, Оги, двамата домакини и не помня вече кой) съсредоточено се бореха за златен медал, на вратата се почука доста рязко. Топката изчезна в един от саковете, вратата беше отворена и на прага ѝ застана Милка Стоева. Погледна ни и ни попита какво става тук. Ами какво, говорим си, какво друго. За Пушкин, изрекох най-убедително и размахвах томчето

стихотворения. Пък какво, какви удари, няма такова нещо. А-а, да, вратата заяждаше малко и се налагаше да я затваряме малко така, потвърдо, да я блъсваме. Ама я се опитай да излъжеш ти Милка Стоева, съвършен детски психолог с такава дълга практика, не знам някой някога да е успял да го направи, понякога си мислехме, че чете мислите ни.

— Да, да — каза тя. — Значи вратата. Пък аз не се сетих веднага. Затова стоях половин час пред нея в коридора и ви слушах как дружно се опитвате да я затворите и все не успявате. Може би защото вече си беше затворена.

Нямаше нужда повече да лъжем, нямаше нужда и да си признаваме, и да обещаваме. Просто си беше ясно — олимпийският огън трябваше да угасне.

А работата напредваше. За да се справим с внушителния репертоар, бяхме разделени на групи и репетирахме паралелно — за целта някои стаи се сдобиха с пиана. Музика и пот се лееше, но в края на краищата козата опаса горчивия пелин и го превърна в сладко мляко. Мисля, че по това време, освен с концертния репертоар на новия състав, децата репетираха и ораторията „Държава Пионерия“, написана специално за нас от един от най-популярните детски композитори Петър Ступел. Той често идваше на нашите концерти, посрещяхме го с песничката му „Приятел пръв“ (по текста на Валери Петров от „Зимна приказка“), защото го считахме за пръв приятел на хора ни. С право, разбира се. След първата оратория, той написа втора — вече за двете формации, а по-късно и „Въртележката“ — която се „въртя“ цели два сезона — само в Бургас. От ораторията беше „песничката за свирене с уста“, която съвсем естествено стана сигнал на хора. С този сигнал се откривахме безпогрешно, в който и град да срещнехме съхорист, както в България, така и в чужбина. Живелите по онова време знаят, че нямаше начин такова произведение като оратория да мине без някаква, прославяща наличния у нас обществен строй, част. Ораториалният жанр „за възрастни“ се беше специализирал като чисто пропаганден в текстово отношение. И тази оратория не мина без заключителния химн „Комунизмът над света изгрява“, но музиката беше доста далече от стандартните масови песни на времето, беше органично свързана с детското светоусещане в цялата оратория. Впрочем „протоколно ангажираните“ творби, които

хорът беше длъжен да изпълнява бяха подбрани също старателно. Там, където други хорове започваха и завършваха концертите си със „Слава на Партията“, в каквата и песенна форма да е облечена тя, хорът на Милка Стоева започваше с друга част от ораторията:

*Тъй както славеят неуморим
все своята песничка повтаря,
тъй ние с тебе ще вървим
все с тая песен за България.
Деня да славим и нощта,
Усмивката, Балкана, хляба,
обикновените неща,
които цял живот ни трябват!*

И някак си пропускахме, че во време оно беше задължително да се слави партията. Хоровете бяха нейна „собственост“. Пионерските домове и всеки вид дейност в тях се издържаха от Комсомолската организация и от други партийни структури. И, въпреки това, задължителната „абракадабра“, на която, впрочем, не обръцахме внимание, защото беше навсякъде, в хора на Милка Стоева се свеждаше до възможния минимум. Високата художественост на песните беше единственият критерий, който определяше неговият репертоар. И аз знам, че това на Стоева костваше огромни усилия. Любимият ѝ цитат от едно житие на Свети Кирил Философ — когато Светецът излязъл от диспута, бил потен. На отправената му подигравка, че се е озорил, той отговорил: „Да, препирах се с простаци!“

Дори когато, след успеха на двете оратории, хоровата школа започна да се нарича „Държава Пионерия“, Милка Стоева изрично обоснова това решение с многозначността на думата: „пионер“ — това далеч не означава само дете с червена връзка на шията. Думата е с английски произход, идва от „първи“, обозначава първопроходец, храбрец, тръгнал по неотгъпкани пътища, первооткривател. Пионери са били наричани първите покорители на дивия запад, изследователите на белите петна по картата на света, първите, достигнали полюсите, първите, изкачили върховете, дръзналите първи да изследват неосветени територии и явления. Пионерно дело е и нашата нова формация, средношколския хор. Ето как тя разбираше новото име на школата, което ѝ беше подарил Петър Ступел и как тя го обясняваше на всички нас. Защото търсенният неспокоен дух ѝ беше дълбоко присъщ и той се предаваше по индукция на нас. Търсенето на красивата песен, търсенето между нейните ноти на най-точния, най-задълбочения израз, многобройните асоциации, с които тя засаждаше песента в сърцата ни, за да стане тя интимно наша, да сме не само нейни изпълнители, но и нейни единствени автори, да я изпълняваме от първо лице, да слеем същността си със звуците ѝ. Огромна заслуга на Милка Стоева е, че ни потопи в магията на българската народна

песен, неизмеримата дълбочина на нейните послания, научи ни да се гмуркаме в нея без страх и да търсим на дъното ѝ бисерите. За да можем на концерта да ги споделим, докато тя, строга и усмихната едновременно, отново ще извайва с ръцете си като скулпторка от трептящия въздух фината изящна фигура на музиката, до най-дребните детайли. За да може посланието да достигне, през пространствата и времената, през условностите и недоразуменията чистото дъно на душата.

... А МОЖЕ БИ И В СВЕТА

Студено мартенско утро. Слънцето още не се е показало. Край прозореца се нижат заснежени кантони, малки островърхи църквички, влакът се плъзга сред самите Алпи. Едно момче като омагьосано стои на прозореца и се опитва да пъкне цялото алпийско утро в обектива на фотоапарата си. Уникално изживяване — за пръв път в чужбина и то — на запад! Австрия. Назад е останало изпращането на бургаската гара, първата пас-контрола, неприятната случка с югославския шафнер, накарал всички деца, снимали през прозореца белградския мост да осветят филмите си. „Вади филм!“ и толкоз. Тук вече е запад, тук всичко е позволено. Поне така си мислим в кушет-вагона на БДЖ, с който трябва да стигнем чак го фламандския Гент. Тамошният хор на девойките „Амабиле“ вече е гостувал в Бургас, сега те ще бъдат наши домакини, предстоят ни напрегнати дни — пътувания, концерти всяка вечер, през деня — репетиции за предстоящите изяви — почти веднага след завръщането предстои концерт с Филхармонията — три кантати и една оратория! В присъствието на композиторите. В Бургас по-малките хористи също усилено репетират. Решението на Милка Стоева да вземе на турнето средношколската формация е логично — това са порасналите хористи, същите онези, които преди няколко години, като деца, са взели ума на журито в престижния международен хоров фестивал в Неерпелт. Голяма награда до момента на това наше пътуване не е била присъждана за втори път на друг хор. Съвсем естествено е рекламата на домакините за предстоящия концерт в Неерпелт да гласи: „Тази вечер — най-добрият хор в Европа (а може би и в света)!“ И отговорността е огромна — тежкото концертно турне предвижда до два концерта на ден на различни места в Белгия и Холандия, а ние сме длъжни да запазим името си и да занесем посланията на вековете, скрити в нашите прекрасни български песни, а и да демонстрираме нашенски темперамент в интерпретациите си на Моцарт, Шуберт, Шоу. Напрегнати и пълни с емоции дни. Още преди обед пристигнахме в Мюнхен — крайна спирка на Норд-ориент-

експреса. От предните вагони се заизнизва тълпата гастарбайтери турци и югославяни, нашият го откачиха и го закараха в глух коловоз, за да чака прикачване на влака за Остенде — рано на следващата сутрин. Имахме цял ден, за да разгледаме столицата на Бавария, трябваше навечер в един определен час всички да сме отново във вагона, който да бъде проверен и заключен от немски граничен полицаи, в съответствие с транзитния характер на визите ни. С нас пътуваха, задължителните тогава при всякакви групови излизания на запад, представител на Комунистическата партия и на Комсомола, те ни друснаха един инструктаж като какво следва да бъде поведението ни във „вража капиталистическа страна“ и, макар да не изглеждаха много доволни, че няма да се движим под строй, ни разрешиха разходката. Беше година на криза — след удивлението ми от огромната покрита гара, каквато виждах за пръв път, великолепната старинна архитектура на Мариенплац някак си нелепо съжителстваше с множество просяци, седнали по тротоарите и с порнографските фотоси, красящи почти всяко кино, край което минавах, на една уличка до мен се приближи проститутка, като излязла от филм на Фелини, и се опита да ме покани в някакво заведение с червени фенери. Магазините бяха огромни, препълнени със стоки, които, обаче, се оказаха доста скъпи за нашите, ако не се лъжа 15 долара, които имахме право да обменим по тогавашните български закони, така че си пълнехме предимно очите. Е, дочух по-късно, че един — двама от помалките ни хористи решили, че някакви дреболии са безплатна реклама. Наложило се е Милка Стоева и прекрасно владеещата немски език пианистка Златка Костова да се разкарват до полицията, за да изгледят тези недоразумения. Срегнах групичка около комсомолския представител, които се канеха да посетят Олимпийския център и се залепих за тях. И така денят скоро се изниза в емоции и приключения, до уречения час бяхме отново на гарата, около нашия вагон. И изведнъж се оказа, че Огнян го няма. Огнян беше ученик в Немската гимназия, владееше много добре езика. Мога да си представя какво ставаше в душата на Милка Стоева — партийният и комсомолският буквално стояха на нокти. Митничарят дойде, заедно с шафнера, отключиха вагона и ние влязохме умърлушени. Милка Стоева ходеше от единия край до другия, разпитваше, хапеше устни. Точно Огнян! Всички ние толкова го обичахме, имахме му безгранично доверие...

Огнян го нямаше! Не знам дали някой от родените по-късно може да си представи цялата драматичност на това положение тогава. Изчезнал в Германия? Поискал политическо убежище? Можехме направо на другия ден да си се връщаме назад и да седяме да пишем показания още във влака — каква съдба очакваше хора беше абсолютно неизвестно. И ето че половин час след определеното време в края на тъмния перон се появи елегантна фигура, която тържествено се приближаваше към вагона. На светлината на лампата познахме Огнян — в ръцете си държеше голям букет рози. Изнервена до краен предел, но с несъмнено облекчение, Милка се спусна към него да му се кара, но не можа да каже нито дума. Огнян с галантен поклон ѝ подаде розите и каза само: „Другарко, заповядайте!“ „Огняне, ще те убия! — изрече Стоева. — Изкара ни акъла. И как можа — всичката си валута си дал за тези рози!“ „Е, не всичката, — отвърна Огнян, — някъде половината.“

Рано на следващото утро ни посрещна Гент, крайната точка на нашето пътуване и базата на турнето. Посрещна ни студено — с прехвърчащ сняг. Затова пък домакините се бяха погрижили веднага да ни стане топло. Интернатът, в който ни настаниха, се помещаваше в една стара сводеста сграда, в която обаче, обзавеждането беше съвсем модерно. По двама в стая, където ученичките бяха оставили всичките си вещи, книги, в която имаше непременно библия (за съжаление на фламандски) и разпятие на стената. И още една книга се срещаше почти във всяка стая с надпис „Енгелс“. Разбира се, веднага ни стана ясно, че не се касае за класика на марксизма, когото бяхме длъжни да изучаваме у нас, а за учебник по английски език. Е, това ми даде надежда, че ще се разбирам с момичетата от „Амабиле“ при срещите ни с тях. И ето че след няколко дена разказвах на едно симпатично момиче за себе си, за България, а то ме гледаше с хубавите си очи, усмихваше се и от време на време отронваше: „О, йес!“ В края на краищата Огнян остави китарата, с която веселеше малка групичка, приближи се, заговори момичето на немски и то веднага се разприказва. Осъзнах, че изобщо не е разбирала какво ѝ говоря. Диригентът на „Амабиле“ и наш домакин Жос си беше направил труда да закачи надписи на български по стените. На някои от тях се мъдреше „НИКОЙ ВХОД“ или „МОЛЯ НЕ ПУША“. До стълбите имаше каси с газирани напитки и сокове (всъщност газираното, като

вредящо на гласа, беше по принцип строго забранено!) и ние чак към края разбрахме, че са за нас, нещо като почерпка от домакините.

Излъскано до блясък фоайе, свещници, полилеи, кристални чаши, маси, отрупани с деликатеси. Нашият посланик говори нещо за дружбата между народите на България и Белгия и за културното сътрудничество, след него говори кмета на града, на фламандски език, превеждат го, но все едно, и той ще да е казал същото, ние не го слушаме, много сме уморени и жадни, иска ни се да се наспим най-сетне отново в легла. На една маса отварят големи бутилки с кола и швепс, такива — по литър и половина — виждаме за пръв път, едва дочакали речите да свършат, се втурваме към тях. Успяваме да изпием по чаша-две, преди да чуем предупредителното „Да не е газирано!“ Златка Костова, пианистката, е солидарна с нас и отвърща уклончиво: „Не е студено!“ За пръв път виждаме прозрачни филийки хляб — по два милиметра дебели, сурова кайма за ядене, най-различни чудновати на вид и вкус деликатеси. Трябва, разбира се, да отговорим на приветствията и го правим, както си знаем — с пеене, заставаме амфитеатрално на едно стълбище и му друсваме един импровизиран концерт акапела. Пеем и песни, които не са от концертния ни репертоар, заради посланика, такива, които българите в чужбина обичат да слушат, „Облаче ле бяло“, „Хубава си моя горо“ и т.н. Накрая завършваме с „Приятел пръв“. Келнери в бляскави ливреи разносят плавно подноси с вино, газирани напитки, някакви сладкиши, даже пури. И така началото е дадено, още на другия ден имаме концерт, преди това — репетиции, в свободното време — посещение на забележителност — домакините се бяха постарали да разнообразят програмата ни — старинен замък, разходка с корабче по каналите на града, Катедралата със знаменития олтар на Ян ван Ейк, едно от най-големите съкровища на Белгия. Но преди да се потопим в този шедьовър на фламандската живопис се случва нещо забавно. Малко преди да влезем, нашия домакин Жос изчезва някъде. И ето че още на входа не посреща с гръмогласието си органа на катедралата, изпълва цялото пространство на храма с тържествен химн. Мелодията ни е позната отнякъде — ами да, това е заключителната част на ораторията „Държава Пионерия“, посветена от композитора Петър Ступел на нашия хор, написана специално за него. Жос я беше чул на наши репетиции и я възпроизвеждаше точно. Изненадата беше голяма, но

може би още повече щеше да се изненада самия Жос, ако знаеше какъв беше текстът на това, което свиреше в момента: „Комунизмът над света изгрява!“ В Гентската катедрала!

Концертите бяха из цяла Белгия, пристигахме с автобуса, публиката, сдържано усмихната, песен след песен се преобразяваше, аплодисментите ставаха все по-бурни, очите на мнозина се пълнеха със сълзи. Странно и прекрасно усещане — че отключваме у непознати хора, на които и езика не знаехме и които живееха на различни ширини и при съвършено различни условия, онова дълбоко скрито във всеки един от нас общочовешко първоначало и успявахме не само да ги развълнуваме, но да ги накараме по-добре да осъзнаят самите себе си. Защо иначе ще заплаче белгийската жена за любовните терзания на родопчанката Фатмиш, или за ранната смърт на младата Милка, та тя нямаше и понятие нито от текста, нито от традицията и историята, които са го породили. Онази мистична искра, която ни свързваше с нашата публика, беше извън думите, извън историята, националността, политиката, без всички предразсъдъци и условности, даже извън музиката, тя беше искрата на истинското безусловно общуване на душите. Публиката ни беше омагьосана, след концертите често ни изчакваше и аплодираше на улицата, стискаха ни ръцете,

приказваха ни нещо, което ние, естествено, не разбяхме, но усещяхме. И бяхме щастливи. Връщяхме се понякога след полунощ — и направо в леглата, защото на другия ден програмата отново бе неумолима. А Милка Стоева, кога спеше тази жена не ми стана ясно, обикаляше коридорите и следеше всичко да е спокойно. В една от тези нощи тя се натъкнала на един от по-големите хористи, който излизал от „Никой вход“ блед като платно и подпирайки се на стената бавно стъпвал към стаята си. Стоева го подхванала и ужасена започнала да го разпитва какво му е. „Нищо ми няма, — казал накрая той. — Пуших!“ Всъщност беше обществена тайна, че някои от най-големите хористи използват „Никой вход“ за тези цели. В случая обаче нашият колега беше пушил... пури. За пръв път в живота си. „И откъде ги взе тези пури?“ — ядосано попитала Милка. „Ами нали давах там, на приема...“ — оправдал се колегата. Още на другата сутрин ядът ѝ се беше изпарил и тя ми разказа тази случка като весел анекдот. Стоева лесно ни прощаваше младежките лудории, нещо повече, тя смяташе, че те са нещо естествено за нас, даже нещо необходимо в изграждането ни като личности, на което тя особено много държеше. Истински я вбесяваха проявите на нечестност, на сметкаджийство и използвачество, на лицемерие и угодничество. Всеки познаваше „бясната“ Стоева, която преди репетиция в Пионерския дом изливаше възмущението си към отсъстващите, които „ще са първи като тръгнем за чужбина, а сега ги няма! Как е възможно на тази възраст вече да бъдат покварени от такова мислене, безотговорни“... и така нататък, докато изведнъж се спираше и казваше: „И какво сега, развиха ви се на вас, дете сте съвестни и сте дошли тука, вас ви наказах заради тези, дете ги няма! Ама какво да правя, като ги няма. И, да знаете, страшно съм възмутена. И огорчена.“ Спомням си, че по едно време, за да се спрат закъсненията, вратите на Пионерския дом се заключваха в началото на репетицията. И веднъж, въпреки заключените врати, се появи закъснелият Огнян — отново с букет цветя в ръка (набрани набързо от една градинка), беше се качил през прозореца на първия етаж в една съседна на музикалната стая.

Онова, което Милка Стоева трудно можеше да прости, беше пестенето по време на концерт, непълното себеотдаване. Веднъж в паузата на един от белгийските ни концерти, тя, за разлика от публиката, беше много недоволна от първата част. Е, умората си

казваше думата, пък и бяхме малко поизстинали от рязката смяна на климата, но нищо не можеше да ни оправдае. Бяхме седнали на някакви сандъци зад сцената, Милка вървеше между сандъците и крещеше шепнешком. Който я познаваше, знае какво имам пред вид. Тихо, привидно спокойно, без да повишава глас, със свършено равна ледена интонация, от която те побиват тръпки.

— Много добре — казваше тя, просто чудесно. За какво дойдохме тук? Да покажем колко заспало и механично можем да си пеем нотичките, без тука, в сърцето, нищо да ни трепва. Български темперамент, изразителност, душевност — нищо подобно. Млади хора, а мънкат като баби, тръгнала съм с хора на пенсионерите от старческия дом! Това ли ще покажем на хората, нарекоха ви „Най-добрият хор в Европа“, не ви е срам! Вие не сте българи, вие сте...

И точно в този момент, когато все пак беше повишила глас, в помещението нахлуха репортери с усмихнати лица. Стоева се обърна към тях, погледна ги гневно и те тихомълком се изнесоха.

— Видяхте ли, — каза ни тя, — заради вас изплаших журналистите. Като ме видяха такава бясна, избягаха.

След това се пристъпи към крайното средство за загряване и смазване на гласните връзки — капачката „Плиска“, която пианистката Златка Костова раздаде, внимавайки да не повтори някого. За втората част на концерта Милка Стоева излезе ведро усмихната, обърна се към нас, намигна ни и прошепна: „Внимавайте сега! Българи!“ Малко е да се каже, че взривихме публиката. Просто виждахме как лицата на слушателите се преобразяват, как ги водим в други измерения и светове, след магията на звуци и емоции, наследство от древната душевност на народа ни, подарявахме им с този концерт необикновено преживяване, спомена за което дълго да бъде с тях. Всъщност, строго погледнато, просто правехме онова, за което бяхме дошли, вършехме си работата.

Участвахме и в служба — тъй като няхахме кой знае колко религиозни произведения в репертоара си, май се изчерпваха с „Аве верум корпус“ на Моцарт, пеехме всички бавни неща, които носехме със себе си. За съжаление в онези времена беше немислимо един „пионерски“ хор да изпълнява религиозен репертоар, великолепието на Православната литургия беше забранена територия. „Аве верум“ все пак беше Моцарт — с оправданието, че „такива са били времената

тогава“. Всъщност се получи нещо много интересно. В готическите сводове на катедралата, между латинските послания на пастора нашите „Стара се майка не ложи“ или „Жълта пеперуда“ придобиваха онова сакрално значение, което винаги им е било присъщо, превръщаха се в Богослужение, в Молитва и се докосваха до истинските си шеметно дълбоки измерения, непроменени в бездната на вековете, които всички ние носим някъде дълбоко в себе си.

На един концерт в залата на някакъв девически манастир, преди да излезем на сцената към нас се приближи млад човек и попита какъв хор сме — католически или протестантски. Юлия му отговори на немски език, че сме български хор и не принадлежим на определена църква. (По-късно бургаският вестник описа тази случка, брутално политизирайки я — в неговата версия Юлия „гордо заявила: Ние не вярваме в Бога!“)

— Аха, — усмихна се злобно саркастично човекът, — значи комунисти!

Видяхме го след това, иронично усмихнат на първия ред, видяхме как иронията му отстъпи място на изумлението, а после — на чистото възхищение, видяхме го да скача от мястото си след концерта, да се тресе от ръкопляскането си и да крещи: „браво“! След концерта

ни очакваше, стискаше ръцете ни, дълбоко развълнуван повтаряше: „грандиозно, грандиозно, браво, българи!“ Отново бяхме стопили леда на предразсъдъците и бяхме спечелили приятел. На българите, на България. В това отношение бяхме много по-красноречиви посланици, отколкото представителите на партията и комсомола, задължително присъстващи навсякъде с нас и раздаващи пропагандни брошури за страната ни. Е, от време на време се налагаше да изслушваме „инструктажите“ им как да противостоим на „идеологическата диверсия“, даже веднъж бяха организирали „среща с белгийски работници“ — пълна глупост, гледахме се половин час и се чудехме какво да си кажем с някаква група млади хора, които далече се разминаваха с нашите родни представи за „работник“. Но какво да се прави, трябваше и официалните надзиратели да отчетат някаква дейност, като се върнат. Впрочем не останахме с впечатлението, че са лоши като хора, напротив, даже комсомолския доста често ни разказваше за театъра на „Таганка“ и Владимир Висоцки, от които останал очарован и към които официалната власт имаше сериозни резерви. А и Милка Стоева още в началото им каза ясно, че няма намерение да отменя репетиции заради идеологически инструктажи.

Имахме и свободни от концерти вечери, макар и много рядко. В една от тях бяхме поканени да гледаме спектакъла на „Риголето“ в Гентската опера, гостуваше известния български баритон Стоян Попов — бургазлия. През една странична вратичка се качихме направо на най-горния балкон, откъдето сцената се виждаше като от самолет (поне така ни се стори тогава). Операта, иначе три часа, се проточи до вагнерово времетраене, тъй като публиката скачаше на крака, крещеше „браво“ и аплодираше продължително всяка сцена, в която Стоян Попов участваше. Беше невъобразим триумф. В антракта решихме да го поздравим и слязохме до подземния гараж, откъдето бил входът за артистите. Златка Костова тръгна да обяснява на полицая пред вратата, какви сме и кого искаме да видим, но той беше неумолим. „Не може. Артистите са в почивка и никой няма право да ги безпокои!“. Отчаяни, че няма да видим певеца, започнахме на български език да критикуваме — какви са тези работи тук, той ако ни знае, че сме на спектакъла, ще се зарадва и... дочул българска реч, Стоян Попов изскочи на вратата. Полицаят само козирува и отстъпи назад.

— О-о, здравейте, бургазлии! — гръмна мощния глас на певеца.
— Какво правите, Милке, как си! Научих аз, че сте тука, ама нямам време да ви дойда на концерт, утре заминавам.

Започнахме да го хвалим — в залата е триумф след всяка изпята от него нота, а той само скромно каза:

— Е-е, то защото тук ме знаят. На практика и аз, и вие правим едно и също. Радваме света с българско пеене. Много се радвам, че ми се обадохте!

Публиката решително не искаше да си отива след спектакъла и аплодираше, аплодираше, аплодираше... А аз чак в общезитието забелязах, че съм си изгубил шапката. Беше доста студеничко, Стоева ме посъветва на другия ден да отида и до си я поискам, нали знаех английски. И наистина на следващия ден страничната вратичка към най-високия балкон беше отворена, необезпокояван от никого влязох, изкачих безкрайното стълбище и между столовете намерих падналата предния ден шапка — на сцената се репетираше нещо, но никой не ме усети.

Най-паметния концерт за мен беше, несъмнено холандския — щеше да се предава директно по радиото и, едновременно с това, щеше да се записва за повторни излъчвания. Пътувахме доста дълго с автобуса, момчетата се впечатлявахме най-вече от западните коли, които срещяхме по магистралата и каквито у нас бяха все още голяма рядкост. Когато по-късно, в България, проявихме 8 милиметровия филмов материал, който снимахме на турнето, оказа се, че поне 70 процента от него заемат магистралите с колите по тях! Попитах едно от придружаващите ни момичета кога ще стигнем в Холандия и то ми отговори, че преди малко сме влезли в нея, точно къде се пада границата и тя не може да ми каже. По радиото за стотен път се въртеше тогавашния хит номер 1 — „I do, I du, I du!“ на АББА, времето беше чудесно. Автобусът спря на един супермаркет за почивка. И докато по-малките влизаха и излизаха през самоотварящите се врати (и такива виждахме за пръв път!), аз се впечатлявах от хилядите велосипеди, паркирани пред магазина — със сигурност не бях виждал толкова много на едно място.

Когато влязохме в залата, където след два-три часа щеше да бъде нашия концерт, буквално замръзнахме от удивление — оказахме се в едно задимено помещение, с бар в дъното, маси и столове, бiliarд в

ъгъла и огромен боксов ринг по средата. Обърнахме се безпомощно към нашите домакини — тук ли ще пеем? Те се засмяха на учудването ни и ни помолиха да се поразходим малко из градчето, докато оправели. И все пак, питах на разходката една от придружителките ни, нямат ли си тук концертна зала, като тези, в които изнасяхме концертите си досега. Момичето се усмихна и каза, че в тази зала акустиката била много добра за радиопредавания, затова са я избрали от радиото. Те я предпочитали за такива концерти. Е, нямаше и час, като се върнахме, не можахме да познаем залата — голяма сцена с концертен „Стейнуейн“ и знамената на България и Холандия, много удобни столове, от масите, боксовия ринг, барчето нямаше и помен. Златка Костова като видя рояла, каза, че не ѝ се разхожда вече, ще седне да си посвири за удоволствие. Организаторите я помолиха половин час преди началото на концерта да освободи рояла, за да може специално поканения за целта акордьор да го настрои наново. Всичко трябваше да бъде перфектно. По пода пълзяха работници и залепяха кабелите за микрофоните, един дебеличък чичко бодро подскачаше между тях и даваше къси нареждания, изглеждаше доста изнервен.

Точно в определения час концерта започна. Оказа се, че ще бъдем представени от кралския мъжки хор — стотина (поне толкова ни се сториха) сериозни мъже в черни костюми и черни папки в ръцете изпяха няколко песни и после тържествено слязоха в партера и седнаха на първите два-три реда, запазени за тях. Излязохме ние, а пред нас Жос, с лист в ръка, за да ни представи и да каже какво точно ще пеем, говореше на английски. Погледнах нагоре и видях пълничкият чичко с напрегнато лице, по което се стичаше пот. Жос четеше програмата заглавие по заглавие, стигна до песента на Робърт Шоу „Сядай, робе“, на която бяхме солисти с Маринета, без затруднение прочете името ѝ, пред моето се спря, помисли и изрече отчетливо: „Джорджи Ко-роджов“! В сериозността на момента изведнъж избухна смях — като взрив, хористите се кикотеха, превиваха се от смях, смееше се и Стоева отстрани, и Златка Костова на пианото, смехът ни зарази публиката, която също започна да се кикоти, смееше се кралският мъжки хор в черните си костюми на първите редове, подскачаха папките на колената им от смях, с други думи — смееха се всички, повечето не знаеха, защо се смеят, но те пък, тъкмо поради това, се смееха най-силно. Най-много се смееше самият Жос. Смеех се и аз,

разбира се. Ето по какъв тържествен начин пред публика и в присъствието на холандския кралския хор — в пряко предаване на Холандското радио аз получих „артистичното“ си име Джорджи, с което от този миг нататък щяха да ме наричат всички мои приятели, сестра ми, даже роднините ми. Такова грандиозно покръстване! И толкова смях. Та като се насмяхме, концертът беше наистина невероятен. Най-добрият ни концерт, може би — емоциите достигаха до своя апогей, вълните им леко преминаваха рампата и обхващаха цялата публика, сериозните лица на кралските хористи се изпълниха с вълнение и възторг. Публиката не искаше да ни пусне да слезем от сцената. Най-щастлив беше пълничкият чичко — тонрежисьора на предаването, той подскачаше между нас, стискаше ни ръцете, прегръщаше ни и само повтаряше: „браво, грандиозно, гениално!“ На следващата вечер слушахме в общежитието едно от повторенията на концерта по радиото. Разбира се, моето тържествено оджорджаване го нямаше на записа, такива неща се случват само „на живо“!

Последната седмица беше определена за почивка и по-добро опознаване белгийския бит. За целта бяхме разпределени в белгийски семейства — от кръга на домакините — хор „Амабиле“ — които ни развеждаха и ни показваха забележителностите. Така видях истински фламандски ин — традиционна за областта кръчма, града-музей Брюге (някои държат на френското произнасяне на името му — Брюж, но аз съм на мнение, че като стара столица на Фландрия, той има право да бъде наричан така, както го наричат фламандците). Изкатерихме се на кулата на кметството, любувахме се на цветния килим, който се готвеше на пазарния площад, както и на огромния пазар на цветята. За пръв път бяхме и на покрит басейн от този тип, каквито познаваме сега. По онова време плувните басейни у нас бяха изключително спортни съоръжения. Вечерите често идваха гости, които искаха да задоволят любопитството си — не беше честа възможността да срещнат млади хора от отгатык желязната завеса. Опитвахме се да разберат нещо повече за България, отвъд официалните цветни брошури, които бяхме задължени да подаряваме наляво и надясно (пропагандата, на която така държаха партийните ни надзиратели). Един от посетителите говореше руски, каза, че през войната е бил в концлагер, където го е научил. Попита ни дали официалният език в България е руският? Отговорих му, че си имаме език и той е

официален. Учим руски в училищата, както в Белгия учат английски. Имаме английски, немски, френски гимназии. Казаха ми, че в Белгия има два официални езика, да не би и у нас да е така. Отвърнах, че си имаме само един. Научих, че телевизионните реклами в Белгия са забранени със закон и въпреки че моят хазяин не обичаше да гледа телевизия, успях да видя интервю с наскоро екстрадирания от Съветския съюз Солженицин. През вечер пристигаше по-голямата, вече омъжена, дъщеря и играеше със сестра си и майка си „Не се сърди човече“, която наричаха „Кончета“, докато бащата разсъждаваше със зетя си над шахматната дъска.

Впрочем последният ден тази идилия се наруши, неочаквано се оказа, че домакините не са го сметнали този ден и... се наложи да нощуваме в Туристическа спалня, не по-различна от онези, които познавахме у нас — по седем-осем човека в стая. Милка Стоева коментира: „Ех, Джорджи, досега бяхме в стил «барок», сега сме в... «марок!»“

А на следващата сутрин нашето познато вагонче си ни чакаше на гарата, композирано във влака за Мюнхен, а ние пеехме, плачехме и се прегръщахме с новите си приятели от „Амабиле“, играехме, хванати в кръг за раменете, игрите, на които ни научиха: „Ти-я-я-хо“ и „Хагабадула, менчикабула“ (не знаехме, че песничката е от новия тогава филм на Дисни „Пепеляшка“) — игри на приятелството. Милка Стоева ми разказваше за приема, който ѝ устроила една принцеса в някакъв замък — с шпалир от аплодиращи благородници. Няколко дни по-късно, вече на родна почва, ѝ се бяха разкрещели чистачките на Пионерския дом за това, че хористите не се събували при влизане на входа. „Как всичко е относително, Джорджи, — каза ми тя. — Как всичко е относително!“ Впрочем ние продължавахме да не се събуваме (освен когато беше наистина много кално и си носехме чехли). Стоева беше твърдо заявила, че не може да дирижира млади хора... по чорапи!

„И ТЕАТЪРЪТ ВСЕ СЕ ВЪРТИ, СЪС ЗЕМЯТА...“

Идеята за детския мюзикъл, който Петър Ступел завъртя в Бургас, вероятно се е появила още през 1974 година — тогава си спомням авторския му концерт в Бургас и Карнобат, на който едната част беше ораторията „Държава Пионерия“, а другата се състоеше от най-популярните детски песнички, които композиторият беше създал. Той самият присъстваше на тези концерти. За песничките беше довел любими на всички актьори от Сатиричния театър — Климент Денчев, Мариана Аламанчева, Коста Карагеоргиев, Светослав Пеев, Жоржета Чакърва... Наред с известните на всяко дете „Аз съм сънчо“ и „Вятърко листи в гората пилей“, звучеше и песничката „Продавач на надежда“ по стихотворението на Джани Родари. Темата стана въвеждаща в новия мюзикъл, само че сега надеждата се продаваше в балони, пълни с чудеса. Чудесата бяха стихотворни приказки на Самуел Маршак в превод на Миряна Башева, която беше написала и допълнителните свързващи текстове, както и чудесни поетични лирически отклонения, за да може когато „човек от залата си излезе“, с него да си тръгне „вярната му поезия“. Предполагам, че двигателят на идеята е бил Климент Денчев, участник в сценария и, заедно с Иван Милев — художник на постановката. Някои от песничките той беше пял и рисувал в популярното си предаване в „Лека нощ, деца“, като Песента за пощальоните, или историята за багажа на лелята. Петър Ступел смело нагазваше в недосегнати територии, негов беше първият български детски кино мюзикъл „Баща ми, бояджията“, вече разказах за посветената на нас детска оратория „Държава Пионерия“. Въртележката също щеше да бъде новаторско за времето си начинание — детски мюзикъл, изпълнен от деца — и един водещ, продавач на балони — всъщност разказвач на приказки, Бате Климент, както беше той известен на всички деца у нас, щеше да играе тази роля, с балоните да „вдигне в небето театъра и оттам да е главен герой“.

Идеята придоби реални измерения на лагера в Танчовица, местност във Витоша, над Перник, близо до една от каменните „реки“ — морените, дъщери на вулкана, образувал планината. През август на 1975 година. Там вече се изучаваха първите части на мюзикъла, които Петър Ступел беше изпратил „в ръкопис“.

Ще запомня Танчовица и с волейболното игрище, на което големите момчета организираха турнири с другата група, лагеруваща там — деца-спортисти. Милка Стоева, независимо от усилената работа по мюзикъла (ние, по-големите момчета не участвахме в него, репетирахме нашия си репертоар, но покрай малките научихме всички песни) се стареше да разнообразява времето за почивка — в някои отношения тя беше по-дете от нас и имаше наистина щури идеи. Нейна беше идеята да обявим футболен мач на „спортистите“ и да излезем срещу тях с... най-невъзможния отбор, който човек може да си представи: няколко от по-големите момчета, подплатени с възглавници, за да изглеждат много дебели, с клоунски облекла, импровизирани набързо от наличния гардероб, комичен грим, чадърчета в ръцете... Можете да си представите какъв мач се получи, импровизациите нямаха край, а ние, запалянковците от двете страни, се превивахме от смях. Впрочем, отбора на момчетата беше просто непобедим, вратарката Лейла, добре подплатена, седнала по турски, беше сложила двете тухли, обозначаващи вратата, плътно от двете си страни, така, че гол беше абсолютно невъзможен. Е, след този безспорен принос в историята на футболното изкуство играхме и истински футбол.

На морените си бяхме направили уютна колиба от клони, всяка сутрин правехме дълги разходки с Павката и Цецо, беряхме гъби, които после изхвърляхме, защото иначе едва ли щях сега да пиша тези редове. Това, че и двамата после станаха лекари не променя нещата. Заедно с Митака заведохме едно пострадало момче на лекар в Перник, за да намажат одраскването му с риванол и да го превържат, направихме и екскурзия до София. Имахме и репетиции, разбира се, май тогава заучавахме втората част на Ораторията — този път за детски и смесен хор, съвсем по поръчка за нашата хорова школа. Но повече ни се набиваха в ушите веселите мелодии за Разсеяния от улица „Басейн“, за трийсет и осемте весели коса, за писмото на Житков, обиколило всички континенти. Съвсем естествено на традиционния карнавал в края на лагера реших да се маскирам като Разсеяния, само че този Разсеян, освен тенджерата на главата и ръкавици на краката, имаше фотоапарат и фотографираше смеещата се и пееща публика!

Та когато след много години отново разглеждах негативите от архива си, видях и единствената (планинска) чешма със студена вода, на която се миехме всички сутрин и перяхме дрехите си, спомних си и невъзможните тоалетни — с хлора и червеите, спалните, в които спяхме по осем — десет души... Да, наистина бях забравил битовите условия, защото тогава никой от нас не им обръщаше кой знае какво внимание. Важното беше, че бяхме заедно, че правехме заедно музика високо горе, в планината, щастливи, че сме там, пламъците на лагерния огън трябва да са изгорили от паметта ни онова, което тогава ни се е струвало неприятно.

Най-паметното събитие, без съмнение, беше посещението на Петър Ступел и Лили Панайотова, координатор на проекта. Те направиха дълга разходка в гората с Милка Стоева и надълго и нашироко обсъждаха бъдещата постановка, после композиторът чу наша репетиция, той носеше нови номера от мюзикъла, шегуваше се, че ако забравим текста, можем да пеем вместо сложните имена на косовите „Кос Петър Ступел, кос Климент Денчев“ и т.н., защото, казваше той, всички сме косове, да го знаете от мен, косове сме!

В последната нощ запалихме колибата си на морените, нещо ни беше ядосал началникът на лагера, та искахме да го изплашим, като кажем, че Огнян е останал вътре. Номерът не се получи, но колибата ни изгоря. И заедно с това свърши лагерното ни време.

През пролетната ваканция на следващата година настъпи последната, най-интензивна репетиционна фаза, преди „Въртележката“ да стане факт от репертоара на Бургаската опера. Започнаха целодневни сценични репетиции във физкултурния салон на Пионерския дом, както винаги нямаше време, сроковете бяха убийствени, напрежението достигна своя апогей. Впрочем сега, близо четирийсет години по-късно мога да кажа, базирайки се на солиден опит, че такова е ежедневието във всеки театър, предпремиерното време е винаги прединфарктно. Тези репетиции нас, големите момчета, не ни засягаха, ние се мотаехме по улиците и чакахме премиерата. Затова много се учудих, когато един-два дена след започването на репетициите, сестра ми, която участваше в тях, се обадила по телефона от Пионерския дом и помолила родителите ни да ме намерят, защото Стоева каза на всяка цена да се появя там. Издириха ме у един приятел, момичето, с което ходех тогава, и с което се надявахме да прекараме цялата ваканция в скиторене по улиците, предвидливо ме

беше скрило там, но... нямаше как. Появих се и Милка Стоева ме посрещна триумфално. „Ето го най-сетне! — извика тя. — Ето, това е Джорджи. Само той ще свърши работата!“ Към мен се приближи усмихнат мъж и ми подаде ръка: „Здравей, приятно ми е, Никола Петков — режисьор. Да забелязваш нещо?“ Не забелязвах нищо особено. „Странно, — каза ми Никола Петков, — мислех, че се забелязва от пръв поглед. Не забелязваш ли колко съм симпатичен, няма начин да не го забелязваш, всички го забелязват!“ Засмях се и казах, че то е толкова очевидно!

— Виж сега, Джорджи, — каза режисьорът, — работата е следната. Ние сме пред катастрофа и само ти можеш да ни помогнеш. Абсолютно сериозно. Да спасиш и „Въртележката“, и целия този труд... Знаеш, че тази „Въртележка“ Климбо си я направи за себе си, обаче се оказа в последния момент, че няма да може той да я върти — спектаклите ѝ съвпадат с другите му ангажименти. И ми казва: иди си намери солист от техните солисти там. Какво да ти кажа, ходих да ги видя на едно представление — едни шишкави такива, държат се за коремите и пеят „слава“. Ужас! Няма да стане! Абсурд. При такива условия няма да има „Въртележка“ и толкоз. Седнахме да се чудим с Милка какво да правим, толкова труд да отиде на вятъра, как да кажем на Петър Ступел. Ужасно положение, значи. И в един момент Милка се сеца: „Джорджи! Само той ще свърши работата! Той ни е спасението!“

Милка Стоева също го подкрепи: „Джорджи, спасявай ни, в теб ни е надеждата!“

Трябва да си призная, че тези думи никак не ме поласкаха, знаех, че комплиментите към моя милост са пресилени, за да се съглася полесно, усетих една голяма отговорност, която трябва да поема, но това беше и много приятна отговорност. Все пак — главна роля в редовен спектакъл на държавен оперен театър, а бях още на 17, нали затова учех пеене и мечтаех да стана оперен певец. Веднага се съгласих. „Ура, спасени сме!“ — викна Милка Стоева, бутна ми клавира и текста в ръцете и ме изпрати, заедно с една пианистка в музикалния салон, за да се запозная с ролята, която, от пръв поглед видях, никак не беше малка. Като казах, че, заедно с малките сме научили целия мюзикъл, имах пред вид онова, което учеха те — хоровата партия. Солистът, естествено, трябваше да пее и говори съвсем други работи и да бъде през цялото време на сцената. Е, когато разпознах в първата мелодия

Продавача на надежда, една песничка, която много ценях, се почувствах, някак си, уютно, в свои води. И научих партията за два дена. На следващия ден се появи и Огнян, перспективата да си разделим репетициите и спектаклите направи задачата ни по-лека и по-приятна. Още повече че репертоарния план предвиждаше винаги по две представления, непосредствено едно след друго.

Репетициите бяха целодневни. На обяд почивката беше твърде кратка, за да можем да си отидем да обядваме, затова се хранехме за сметка на Пионерския дом в една близка открита кебапчийница на „Богориди“ (по онова време „Булевард Ленин“). Две кебапчета с хляб и гарнитура беше нашият порцион и ние се подреждахме на дълга опашка, за да ги получим и изядем в открития двор на заведението. Режисьорът подскачаше около нас и измисляше нови смешки за повдигане на духа. Припомняйки си „речта“ на Разсеяния в трамвая: „Дълбокоуважаемий трамвайоуправляващияй!“, той ни наричаше „Дълбокоуважаеми кебапчеунищожители!“ Изобщо неговото неизтощимо чувство за хумор и уникален подход за работа с деца дадоха своите плодове и тежките продължителни репетиции се превърнаха в удоволствие за нас.

— Спири да приказваш, Марийке — провикваше се той към някое забъбрило се момиченце, — и слушай какво аз казвам. Защото ти като приказваш, приказваш глупости, а аз като приказвам, приказвам умнотии!

По онова време сградата на бъдещия Театър за драма, опера и балет (който по-късно остана театър само за последните две) беше още в начална фаза на строеж. Операта играеше в залата на НХК на Тройката. Когато се преместихме да репетираме там, на сцена, запознахме се с диригентката Красимира Костова, хореографа Димо Врубел, няколко балерини, които щяха да гарнират спектакъла, започна последният, най-напрегнат етап на работа. Инспициентът Венко Пиперов, винаги готов за шега, винаги зареден с най-нов виц, винаги намиращ най-точната импровизация, с която да ни настрои за сцената, създаваше такава творческа атмосфера, че още от втората репетиция се чувствахме в театъра, като че ли от години работехме там. Разбира се, както винаги се случва, налагаше се да „прекроем“ направеното в Пионерския дом за размерите на сцената, много неща се промениха, изваждахме, добавяхме. В паузите Никола Петков ни

разказваше импровизации от бъдещ филм, който той щеше да снима и се смяхме на приключенията на Мильо Лемайнолков (от „Мила моя майно ле“!) По-късно той се отказа от филма, доколкото разбрах, защото изисквали вярност към оригиналния сценарий. Гледах този филм, осъществен от друг режисьор — не беше и наполовина толкова смешен, колкото ни го разказваше Никола Петков.

Независимо от напрежението не изгубихме чувството за хумор, затова спектакълът се получаваше жизнерадостен, весел, и, въпреки професионалната си опаковка — истински детски.

— Затова избрах момчета за водещи, — казваше режисьорът на Стоева. — За да запазя атмосферата. Всичко трябва да е истинско, както са истински децата. В основата на всяка идея да е детската игра, детската импровизация. Само тогава ще стане бомба — спектакъл! Истински!

И се получаваше — от репетиция на репетиция, правехме най-малко по две на ден. Понякога режисьорът искаше помощ от нас.

— Ето, — казваше той, — макар да съм най-симпатичния режисьор на света, а и, без съмнение, най-талантливия, ето тука блокирах. Пеете, танцувате, пляскате с ръце, сцената е пълна. А в

следващия момент трябва да бъде празна — как да стане тая работа, някой да има идеи? Плащам в брой!

Вдигнах плахо ръка и предложих — тъй като и в двете сцени става въпрос за гара, след танца да влезе едно момче и да каже, че влака вече тръгва, така всички ще изтичат на „съседен перон“ и на сцената ще остане само Наташка, за да попита: „А тук ли ще остане тази гара?“, както е по сценарий. Никола Петков се изправи, тържествено ми стисна ръката, изрови от джобовете си седемнайсет стотинки и ми ги връчи. Не исках да ги взема, но той настояваше, а и Милка Стоева каза: „Джорджи, непременно ги вземи, та това е първият ти режисьорски хонорар!“ Трябва да кажа, че по този начин събрах около петдесет стотинки. Много по-ценно беше уважението от страна на режисьора. По-късно той се опита да ме отклони от решението ми да кандидатствам оперно пеене, смяташе, че трябва да се насоча към музикалната режисура и макар че ми помагаше много преди изпита — организира ми уроци по танц при примабалерината на Музикалния театър, на който беше директор по онова време, която, на всичкото отгоре отказа да вземе каквото и да е заплащане за тези уроци (да, да, имаше и такива времена!) — в същото време се обаждаше на Милка Стоева по телефона и я молеше да ме разубеди, да ме насочи към нещо по-сериозно, за което се изисква ум и интелект, като режисурата, тъй като „певец може да стане всяко магаре от улицата. Повечето си остават такива!“ Давах си сметка, че ме надценява и предпочетох да съм на сцената, а не в салона. Млад бях, играеше ми се...

Впрочем, изглежда тогава съм имал наистина интересни идеи, или в увлечението ми към работата те са се появявали спонтанно. Спомням си, че когато Оги играеше, седях в залата и мислено коригирах изпълнителите, измислях нови неща, които бих направил, ако бях на тяхно място. Човек по-лесно работи върху ролите на другите, отколкото върху своята собствена, защото ги вижда отстрани. На една репетиция Стойчо, който играеше ролята на Разсеяният, отсъстваше и аз изскочих на сцената, за да я маркирам. Беше голямо удоволствие да направя всичко онова, което си бях представял от залата, че и повече, неща, които ми идваха в момента от вдъхновението. Дадох воля на фантазията и се спуснах по вълните на импровизацията смело. Както и да е, след като сцената свърши, репетицията беше прекъсната. Никола Петков и Милка Стоева се

превиваха от смях и дълго време не можаха да дойдат на себе си. Сетне Никола Петков се изправи, прегърна ме и каза, че изпълнението ми е било изключително. И има голяма молба към мен. Непременно да изиграя тази роля на премиерата. Това щяло да вдигне нивото на целия спектакъл. „Ах Джорджи, — каза Милка Стоева, — просто си много добър. Ама много!“

Разбира се, похвалите и суперлативите бяха просто част от играта, далеч съм от мисълта, че са били сто процента заслужени. Те имаха за цел да ни стимулират допълнително, още повече че както вече споменах, бяха единственото ни „заплащане“. Изобщо съм на мнение, че музикални ръководители и режисьори, които са „скъпи на похвали“, при които важи правилото — щом не ти казва нищо, значи е добре, жертват нивото на собствените си постановки в полза на егото. А там, както знаем, се спотайва комплекса. Навременната похвала окрилява артиста, дава му възможност да се разкрие още по-пълно и да даде още повече от себе си, стимулира го много повече, отколкото аплодисментите накрая, когато така или иначе всичко е приключило.

В конкретния случай суперлативите бяха и нещо като компенсация, задето нямаше да играя „главната“ роля на премиерата.

Колегите ми от хора ме гледаха със съжаление. Ама нали все пак щях да играя — и то там, където съм най-добър, в една, макар епизодична роля, но почти мое творение, в която се бях вложил без остатък. Аз лично не съжалявах чак толкова. Още повече че половин час след първата премиера следваше втората, където вече щях да продавам балони с чудеса. Спомням си първите костюмни репетиции с оркестър, особената миризма на сцената, когато чаках с връзката балони да настъпи момента за излизане пред публиката, миризма на плакатни бои, на дърво и на балони, особена празничност, приповдигнатост, появява се темата на флейтата, време е да бутна въртящата се „врата“, да се появя в светлината на прожектора и да запея: „Ако имах балони за всички, както имам усмивки, слънца...“ И да усетя стотиците очи на детската аудитория, впити в мен с очакването нещо да се случи, с очакването за празник. Детската аудитория е най-капризната, най-строгата, най-безмилостната аудитория. Тя не познава конвенционалното приличие, ако не ѝ е интересно, просто не те слуша, започва да си приказва, някои си вадят тетрадките и започват да си пишат домашните направо в залата. Така че беше изключително важно непрекъснато да ги държиш в повишено внимание, да успяваш да ги накараш да не откъснат очи от онова, което става на сцената. Трудна, но благодарна школовка. И необходима.

На премиерните спектакли присъстваха Петър Ступел, Климент Денчев, събирахме похвали и автографи. След това се заредиха представленията — в събота и неделя по две едно след друго. Просто изчаквахме да излезе едната публика, да влезе другата — и почвахме отново. Редувахме се с Огнян за Продавача на балони, но когато той го играеше, аз играех Разсеяният, така че участвах в абсолютно всички представления, които за два сезона се събраха повече от сто. Почти всички деца в Бургас видяха представлението, случваше се да ми подвикват по улицата: „Ало, къде са ти балоните?“, съседските деца подпитваха близките ми какво правя с тези балони след спектаклите, дали не си ги нося вкъщи (с тайната надежда да им подаря някой друг), изобщо усещахме, че „Въртележката“ се върти с пълна сила и прави живота ни по-весел и по-шарен. Със сигурност щеше да се върти и в други градове, в други театри, но... съдбата поиска друго, както ще видим по-нататък.

СВЕТЛИНА В НАЧАЛОТО НА ТУНЕЛА

Тунелът е „Козница“ — най-дългия в България. На другия му край е гара Копривщица. На отсамния, пред самото му начало на хълма отдясно са бараките, в които са живеели работниците, които са го прокопавали. Сега в тези бараки за около месец живеем ние, хорът на Милка Стоева, който вече е цяла хорова школа — с малък хор, голям хор, хор девойки и смесен средношколски хор. Заедно с нас летува активно и групата по гимнастика. Юли, 1976-та. Най-осезаемо се усеща обновяването сред момчетата, „старото“ поколение — Иван, Цецо, Павката, Митака и т.н. вече не са с нас. Затова пък имаме славно попълнение — Жоро, Иво, Димо, Стайко, Евгени, Стамат... спирам да изброявам, няма начин да не пропусна някого. Важното е, че формацията е в сигурни ръце и продължава славното си съществуване. В особен трепет са най-малките, тук те ще държат изпит за приемането им в големия хор, те са контингент на Светла Стоева, която вече е навсякъде с нас, като диригентка, пианистка и наследничка на всичко това. „Непременно трябва да има кой да наследи начинанието“, — казваше ми Милка Стоева, като посочваше за пример други хорове, които, след оттеглянето или смъртта на създателя им са залезли, само защото този създател не се е погрижил навреме някой да го наследи. В това отношение Милка беше щастлива, че дъщеря ѝ не само е поела по нейния път, но и отрано е с нея, като нейна помощничка и по този начин постепенно и естествено поема ръководството на хора. Така бъдещето беше осигурено.

Милка Стоева казваше винаги: „Вие сте едно голямо семейство, събрала ви е Музиката. Тук всички сте братя и сестри. Човек невинаги обича брат си, или сестра си, но те си остават брат и сестра за цял живот, помнете това!“ В този смисъл малките бяха буквално покровителствани от „каките“, които им висяха на главите докато си изядат яденето в столовата, внимаваха да са подходящо облечени, да са си легнали навреме. Опеката на по-голямата сестра може да бъде и досадна, но пък знаеш, че можеш да разчиташ винаги на защита. И има кой да ти сплете плитките и да ти върже панделка на тях, да те направи „като кукличка“. Та още първата вечер се разнесоха писъци от страна на същите тези каки — в една от бараките на малките беше забелязана мишка! Големите момчета самоотвержено се хвърлиха на бой и за кратко мишката беше ликвидирана, мястото обезопасено, дезинфекцирано и т.н. Е, на децата трудно можеш да угодиш, сега малките плачеха и си искаха мишлето — щели да си го хранят... Както и да е, на следващия ден по идея на големите (май Жоро я беше дал) се изнесоха всички легла от помещенията, дюшеците им се изтупаха с импровизирани тупалки от клони, отново се провери всяко ъгълче, където трябва се извършиха съответните подобрения и обявихме, че лагерът става за живеене. След което големите момчета, които нямаха

репетиция през този ден, отидоха да разгледат Клисура. Най-близката гара до лагера беше Стряма, селото се намираше под гарата, по Стремската долина (описана от Иван Вазов в романа „Под игото“) се отиваше до Клисура — трябва да имаше шест — седем километра. В Клисура обиколихме магазините и купихме това-онова, аз се снабдих с чубрица, така необходима за дояждане след хилавия блудкав обяд. В началото ми се чудеха, но после всички на масата искаха от нея и решиха, че съм постъпил съвсем правилно. С Жоро влязохме в книжарницата и открихме огромно количество „залежали“ книги под един рафт, много от които бяха истински дефицит за големите градове. Така намерих „Дива патица между дърветата“ на Станислав Стратиев и даже стихосбирка на бургаския поет Христо Фотев, когото обожавахме, и чиито стихотворения си преписвахме на ръка в библиотеката, ако не бяха вече изрязани от някой преди нас, тъй като намирането им по книжарниците беше абсолютно невъзможно. Чувствахме се като в пещерата на Али Баба — и, доколкото ни позволяваха авоарите, се напълнихме със съкровища. А после, заедно с другите момчета, напълнихме и една пазарска чанта с други едни, течни работи, които ни бяха нужни, за да отпразнуваме рождения ден на Стайко, който там щеше да стане пълнолетен.

За това момче ми се иска да отворя една скоба и да кажа няколко думи за необикновения му кратък живот. Стайко беше много умно и всестранно надарено момче, завърши с отличие „ВИТИЗ“ и ние не се съмнявахме, че има бляскаво бъдеще и се радвахме, че ще познаваме един от следващите големи артисти на България, но... В годината на завършването, по време на подводен риболов, той се нарани с харпун — така, че стрелата влезе през устата му и излезе от другата страна на главата му. Не само че остана жив след това фатално нараняване, но и в болницата учеше английски език, за да си уплътни престоя. За съжаление, обаче, имаше двигателни увреждания, които му отрязаха пътя към сцената — с Жоро ходехме да го раздвижваме, да го учим да ходи отново, докато беше в болницата, след това различните рехабилитационни мерки успяха да го докарат до ходене с бастун. През това време Стайко завърши наново „ВИТИЗ“, този път специалност — режисура и постъпи в Сливенския театър като режисьор. Близко четвърт век той мъжествено се бореше със съдбата си и твореше. Мир на праха му!

А сега да се върнем към чантата с опасно съдържание — тя не беше внесена в лагера, а беше скрита на тайно място в гората, за да дочака там деня си. Конспирацията беше пълна и въпреки че Милка Стоева се досещаше за нашите щуротии, тя имаше безгранично доверие в нас, защото знаеше, че макар и палави, което за възрастта ни е нормално, сме много отговорни. Но лагерите си имаха, освен художествените, също и административни ръководители, с които често възникваха сериозни недоразумения. Още на втория ден чух как началникът на лагера, не помня вече кой, пък и няма значение, каза на Стоева:

— Милке, така повече не може. Твоите хора не пеят на влизане в столовата. Това е безобразие. В столовата се влиза под строй и с песен. Това тук е пионерски лагер, има си правила, те трябва да се спазват. Виж гимнастичките как пеят!

— Моите хора пеят по шест часа на ден — отвърна кротко Стоева, — затова сме тук. Когато не са на репетиция, са длъжни да си пазят гласовете. Все едно да искате от гимнастичките да влизат в столовата със салта.

— Аз пък ти казвам, че така няма да продължава! — повиши глас началникът. — За една строева песен все ще им стигнат гласовете, така трябва, такива са правилата. Трябва дисциплина да има, ясно ли е?

— Имате понятие Вие от дисциплина! — ядоса се Стоева. — Държа да Ви кажа, че по отношение на вътрешната самодисциплина моите хористи са на много високо ниво. Знаете ли колко труд хвърлят децата всеки ден?

— Тук аз съм началник и аз отговарям, нося отговорност за всичко и за всички. Инструкциите са ясни — на влизане в столовата се пее!

— Аз пък ви казвам, че те няма да пеят.

— Не, ще пеят — заяви раздражено началникът. — Тук аз казвам какво ще стане. Няма да търпя възражения. Дисциплината е за всички. Длъжни са да пеят!

Видях искри да проблясват в очите на Стоева, но тя само стисна устни, обърна се и си тръгна към стаята. Като мина край мен, ми каза през зъби:

— Началници, всичките началници! Понятие си нямат за какво сме тук и какво правим, дай им само да заповядват. Как ги мразя тези

военизирани истории, маршировки, строеви песни — дивотии! Ето при какви условия сме длъжни да правим изкуство!

И когато час по-късно дойде време за обяд, Стоева ни помоли да се строим някак си на площадчето пред столовата и каза весело:

— Така, слушайте внимателно: командването на лагера настоява в съответствие с инструкциите двайсетте метра до столовата да изминаваме под строй и с песен. Мирно! Давам тон за песен!

И запя звънко:

„Весело бе на мойто погребение!“ — ходом — марш!

Ревнахме с школуваните си гласове предложената от нея „маршова“ песен и набихме по войнишки крак:

*Весело бе на мойто погребение,
всички апани бяха в настроение,
всички вървяха с леви напред, с леви напред,
мене ме носеха с двата напред, с двата напред...*

Гимнастичките от съседния строй зяпнаха от удивление, началникът стоеше втрещен до вратата на столовата.

На другия ден вече никой не спомена нещо за някакви строеви песни.

А че пеене имаше, имаше, както винаги, и, както винаги — много. Динамичен, постоянно обновяващ си репертоар, сериозни музикални творби, изпълнявани понякога за пръв път, от ръкописа на композитора, концерти, фестивали. И, разбира се, оставаше време и за екскурзии, в самия център на Балкана, на местата, които бяха някога огнище на Априлското въстание, онзи пожар, довел в края на краищата до възстановяването ни на картата на Европа. Походът до Клисура беше подготвен от „авангарда“ на големите, които съставяха различни задачи за основната група, за да не бъде и самото ходене скучно. Макар че, в красотата на тези местности място за скука нямаше. От другата страна на тунела, както казах, беше Копривщица, с историческите си къщи и личности, с гроба на Дебелянов. Толкова история — само на един тунел разстояние! Милка Стоева държеше особено много на всестранното ни развитие, тя възпитаваше в нас здрав патриотизъм, истинска любов към природата на България, но и

дълбока почит към творенията на народа ни, тук, при самите корени на народната душевност ние бяхме близо до благоговееенето. И както си бяхме „градски“ дечица, за които народната песен рядко е била люлчина и бита, който я е породил беше музеен експонат за нас, на такива места се потапахме в същността на българския дух и по-късно, заредени с ново вдъхновение, претворяхме гласа му — в музиката.

Гледахме високите мостове на подбалканския път, нещо ново за страната ни, и решихме, по-големите, разбира се, заедно със Светла Стоева, да се поразходим под тези мостове. Тази разходка се оказа едно от най-паметните събития на целия лагер, толкова много красота, искрящите водопади, стръмните склонове от двете страни на реката, която често трябваше да прегазваме през каменни бродове, сътворени от самата нея, тъй като повече от няколко крачки по един от бреговете бяха невъзможни. Напредвахме с усещането за първопроходимци, сякаш човешки крак не беше стъпвал преди нас по тези места. Имаше и весели моменти — при едно поредно преминаване Светла се подхлъзна и падна във водата, а Огнян, вече на брега, вместо да ѝ подаде ръка, бързо извади апарата си и започна да прави снимки. А иначе той имаше и славата на спасител, беше измъкнал давеща се жена от морето — и вестниците писаха за това!

Иска ми се да припомня и един от ръководителите на лагера, мъж на медицинската сестра, когото наричахме Бате Петьо. Той свиреше на китара, разговаряше с часове с нас — на най-сериозни житейски теми, бяха преживели тежка трагедия с жена си и този лагер беше нещо като лечение и за двамата. Всяка вечер се събирахме на „нашето място“ зад последната барака и си говорехме до полунощ — за Екзюпери, за Достоевски, за какво ли не. Двама-трима припалваха цигари — един смъртен грях за гимназисти по онова време — наказанието беше: изключване от всички учебни заведения в страната! И ето че една нощ, както се бяхме увлекли в разговори, чухме стъпки. Цигарите моментално угаснаха и миг по-късно ни освети лъч на фенерче. Началникът. Оня, същият. Фенерчето мина като на разпит по смълчаните ни лица. „Петьо, ела за малко.“ Каза началникът, бате Петьо се изправи и тръгна с него. Ние седяхме като попарени, без да може никой да каже нито дума. Постепенно се изпълнихме с непокорен балкански дух и решихме да защитаваме бате Петьо при всички обстоятелства, само ако чуем, че решат да го отзоват, влязохме

в едно спално помещение и, като се чудехме как да изразим протеста си... боядисахме лампата. Боята изгоря и на тавана се появи произведение на абстрактната живопис. Е, за щастие, се размина без наказания и изключвания, но пък и нашите нощни разговори, които реално допринасяха за нашето духовно израстване, бяха прекратени.

Другият малък бунт беше празнуването на рождения ден на Стайко, когато онази чанта беше донесена от гората и съдържанието ѝ — унищожено. Без каквито и да е последици — че ние бяхме почти (а някои от нас, аз, например — и на практика) пълнолетни и отговорността ни също се насочваше към своето пълнолетие.

На последната вечер направихме с Жоро цял спектакъл по „Песничка за пазачите на фара“ на Валери Петров. Нямаше начин да се мине и без номера на „разсеяния“ с моя милост, спектакълът не ни напускаше и в мислите, и в делника ни, той разбира се беше с нас.

Струва ми се, че най-щастливи от лагера се върнаха най-малките — след издържан изпит за големия хор, вече близо до концертния състав и с по една книжка с приказки — подарък за случая, те, които след година-две щяха да формират облика на хора, — щастливи и усмихнати, както ги снимахме с Жоро след изпита — гордо държащи своите книжки!

РАДИОВЪЛНЕНИЯ

Едно пътуване си спомням през пролетта на 1977 — до Шумен, където хората участва в национални хорови празници, бяхме се събрали доста хорове, затова спяхме по училищата. Имаше тогава такъв обичай — през ваканциите училищата служеха и като спални за лагеристи — особено в Бургас през лятото. Значи трябва да е било през пролетната ваканция. Спомням си и задължителната песничка, която трябваше да учим специално за прегледа — „Двайсет и четири шивачи“ на източногерманския композитор Ханс Айслер (Същият беше написал химна на ГДР). Беше типично английска пентатонична мелодия, с традиционен английски текст и се изпълняваше на английски език. Фестивалът се провеждаше в новата сграда на театъра в центъра на Шумен, участваше и симфоничния оркестър на града (не помня дали тогава вече беше филхармония), присъстваха и съответните „мастити“, ако не се лъжа — в случая — Кабалевски. Двама от хористите не подозираха, че няколко години по-късно тук, в тази зала — още студенти — ще направят оперния си дебют в ролята на Жорж Жермон в „Травиата“, доведени от Иван Вулъпе: Ивайло и моя милост.

Иначе годината за мен беше напрегната, повече от предишните, тъй като бях и абитуриент в две гимназии, освен Английската, карах и Музикалната, като частен ученик, за да ги завърша двете едновременно преди казармата, налагаше се да взема две години за една, правеха ми извънредни изпитни сесии, в които за седем дена имах девет изпита и прочие ненужни за това повествование подробности. През почивните дни — по две „Въртележки“, редовни репетиции в хора и т.н. След шуменското приключение поредното събитие беше намерението на Българско радио да запише „Въртележката“ и да поздрави с нея децата сутринта на първи юни — международния детски ден. За София тръгнахме всички — и по-големите хористи, които нямаха пряко участие в спектакъла. Принципът на „голямото семейство“ и тук трябваше да изиграе организаторската си роля — и той действаше безупречно. Големите бяха на пълно разположение на малките, с тях

малките се чувстваха защитени и сигурни. Хармоничността на тези отношения бяха залог за успешното представяне, тъй като поддържаха една изключителна творческа атмосфера, миговете от напрегнатото ежедневиe ставаха „незабравими“, спомените, които оставаха бяха сред пътеводителите на душите ни. Аз усещах, че това е последното събитие, в което участвам с моите приятели — идваше сбогуването, знаех, че вече съм на гарата на порастването и чакам неумолимия експрес, който да ме отведе в „живота“, започващ със задължителните две казармени години. Затова се наслаждавах изцяло на мига, попивах го в себе си, намятах се с него като с пелерина срещу студените ветрове, които ме очакваха.

Настаниха ни в едно детско общежитие. Не всички деца бяха напуснали общежитието (предполагам, че някои нямаше къде да отидат). Сприятелихме се с две момиченца, които споделиха, че искат да станат актриси. Жоро и Стайко започнаха да им изнасят истински представления, на които те се превиваха от смях, аз също им разказвах смешни истории, Стамат ги вдигаше на раменете си, също като цирков щангист. Очаровани от нашето представление, те също поискаха да ни покажат нещо и... демонстрираха как се оправят легла „по устав“, явно важен аспект от дисциплината в общежитието.

Когато се събрахме пред Студио 1 на Българско радио, беше вечер. Дошъл беше да ни посрещне режисьорът Никола Петков, с който ни беше приятно отново да се видим, след две години. Намери, че сме пораснали и сме се разхубавили. А ние го намерихме още по-симпатичен от преди.

В онези години в България имаше три основни радиопрограми: „Христо Ботев“, „Хоризонт“ и „Орфей“. Студиото за записи беше едно, затова то работеше на денонощен статут, след всеки запис се сменяше екипа и започваше следващия. Ние бяхме определени за някъде след полунощ. Влязохме в „светая светих“ на Радиото — оказа се голяма концертна зала, със сцена, на която предварително бяха инсталирани микрофоните, слушалките, практикаблите, пултовете и т.н. за хоров запис. Оркестърът вече беше записал музиката и трябваше да записваме върху неговия плейбек. Красимира Костова също ни очакваше, за да ни дирижира. Докато техниците се суетяха и правеха различни проби на микрофоните, ние трябваше сами да определим кой от двама ни ще записва Продавача на балони. Работата беше там, че и двамата с Огнян бяхме настинали и гласовете ни яко дрезгавееха. А време нямаше, в студиото се работеше на конвейер. Докато се чудехме какво да правим, съпровождащите ни големи момчета от хора, начело с Жоро, се измъкнаха от залата и скоро се върнаха с нещо в чанта. Бутилка „Плиска“ за смазване на гласовете. Пийнахме с Оги по капачка две и, като опитахме, се оказа, че на мен е подействало по-благоотворно. Щях да записвам аз. Качих се на сцената, където ме чакаха вече децата — и се започна. Тонрежисьорът от апаратната ни се представи като Тони. Правехме по няколко дубли на всеки номер, все нещо не харесвах, най-вече чисто технически, сменяха микрофони, размотаваха кабели и отново, и отново. Времето течеше, най-уморителното беше не пеенето, безкрайното повтаряне, а да седим между отделните дубли на практикаблите и да чакаме, дремейки, докато в апаратната прослушат поредния резултат и променят условията за следващия. Сега си давам сметка, че за толкова сложен запис с времетраене един час „полезна музика“ (за да се побере в програмното време, спектакълът беше леко съкратен за сметка на чисто оркестровите моменти и балета) три часа са рекордно кратко време. Отново работа „на акорд“, отново „съкратени срокове“, сякаш че някой ни гонеше. Някъде след три умората започна да надделява,

по-малките деца заспиваха на сцената и трябваше да бъдат събуджани и привеждани в състояние на работна готовност. В това отношение по-големите момчета не бяха публика, те активно повдигаха духа на записа, измисляха все нови и нови трикове. Преди последните номера, когато беше вече най-трудно, те изведнъж се изправиха и силно зарецитираха по Вазов: „Последният напън вече е настал. Тогава Тони, наший генерал, ревна гороломно: Тишина! Запис!“ Десет минути събуджащ смях — и отново всички бодри и „мотивирани“, както обичат да казват сега, запяваха.

Излязохме от студиото около четири часът. На масичка в преддверието вече седяха народна певица и гайдар — следващата смяна. От портиерната поръчваха таксита в достатъчно количество, за да ни извозят всички до общежитието. На другия ден беше разрешено спането до късно. А ден по-късно вече беше първи юни и записът трябваше да бъде излъчен „в директен ефир“, а ние през това време да играем на плейбек студиен вариант на представлението пред публика, за да има в предаването „жива реакция“. Тъй че след като поспяхме, се отправихме отново към студиото, където неуморният Тони и компания бяха монтирали вече работно копие и режисьорът Никола Петков „кроеше“ облекчената версия на спектакъла. Още в началото той се запъти към мен и ме помоли да му направя една много голяма услуга. Да изиграя на следващото утро ролята на Разсеяния, която съм правел „гениално“. Ама как така, казах, аз записах Продавача на балони. То това не е важно, може и Оги да я изиграе, въпросът е, че Разсеяният записа Стойчо, а той е още дете, преди мутация, със стабилен момчешки дискант — мецосопран. Аз, дете след три месеца ще ходя в казармата да се изтабания в цял ръст и да „запея“ с такова гласче — ами те ще умрат от смях.

— Няма значение, каза ми Никола Петков, — всичкото това е театър, всичко е „наужким“, илюзия. А спектакълът много ще спечели от твоето изпълнение. Иначе имаш право да откажеш, разбира се, просто много те моля.

Да, можех да откажа. Но се съгласих. Заради Никола Петков. Но и заради спектакъла. Защото се бяхме научили, че спектакълът, неговото качество, неговата цялостност стои преди всичко, преди нашето неразположение, преди главоболието, преди интимните ни трепети, преди житейските ни притеснения, преди битовите

неудобства, преди личната ни суета и желание за индивидуална изява и блясък. Спектакълът е нещо свято, то е нещото, което трябва да се получи. За да изчезне час и половина по-късно, сякаш никога не е бил. Но изчезва ли всъщност, или, ако перифразираме стиховете на Миряна Башева от мюзикъла, всеки си взема от поезията му със себе си „и Спектакълът все се върти — със земята, приижда с реките и се носи по вятъра, изгрява със слънцето и се ражда с децата...“ Поне на всички нас много ни се искаше да е така.

На следващата сутрин отново бяхме пред Студио 1, където се беше събрала публика деца с родителите си. Дойде и Петър Ступел, но вместо празнично зарадван, той стоеше пребледнял на входа и разговаряше с организаторите. Като минах край него, чух го да казва:

— Какво нещастие, ах, какво нещастие...

Новината попари и нас като с вряла вода — всичките ноти — партитурата, клавира, оркестровия материал — бяха изгорели предния ден във вагон на Сточна гара, натоварени за Бургас. Въртележката, тази, която щяхме да играем, вече не съществуваше. Така се оказахме единствените ѝ изпълнители, за мен тя си беше отишла, заедно с детството.

Е, въздъхнахме, поехме дълбоко въздух и, гримирани и костюмирани в импровизирания гардероб, излязохме на сцената, където ни чакаха елементи от декора и запяхме, заедно с гласовете си от лентата:

*Лампи шарени блестят
Сякаш полудели —
Все по-бързо там летят
Конниците смели...*

За последен път. Сега вече наистина за последен. Огнян се справи блестящо с моя плейбек. Аз удивих публиката с дисканта на Стойчо — след представлението ме попитаха такъв ли си ми е гласа, или просто имам някакъв уникален маниер на пеене, весела и тъжна се получи тази необикновена раздяла с хора, предстояха ми сесии, матури, кандидатстване, казарма и „бавния“ влак за Бургас, с който се прибрахме същия следобед сложи край на това необикновено

пътешествие, наречено „Хорът на Милка Стоева“. Впрочем Радиото изгуби този запис, когато три години по-късно хорът беше поканен да участва в телевизионно детско утро, май че беше популярното детско предаване „Захарно петле“, се оказа, че не носят запис, тъй като не са успели да го намерят. Бях прехвърлил записа, който бяха направили родителите ми от радиопредаването на магнетофон с „професионална“ скорост на движение на лентата и изтичах да го донеса, от подвижното телевизионно студио го чуха и казаха, че ще свърши работа. По телевизията децата „пяха“ от този запис. За съжаление години по-късно се оказа, че лентата „ОРВО“ не издържа проверката на времето. При опита ми да я прослушам, емулсията буквално се отлепяше от подложката пред очите ми, записът беше непоправимо повреден. Останаха един-два непълни и несвършени записи на живи спектакли, останаха няколко снимки и спомени, спомени, спомени... Но някъде там, в небето на детството, този спектакъл остана да се върти и да хвърля чудните си сияния в нашите празници и делници...

ТРИ ГОДИНИ ПО-КЪСНО

През септември на 1980 година Милка Стоева ми се обади неочаквано по телефона и ме попита с какво се занимавам в момента. Преди десетина дни бяха съкратили щата, на който работех след казармата — в Дома на Армията — Бургас, където се занимавах с какво ли не — от ръководител на самодейни състави, през осветител, озвучител, сценичен работник, та чак до дежурен в портиерната. Бях останал неочаквано без работа и трябваше да се хвана на първата възможност, тъй като имах намерение да кандидатствам в Консерваторията, през следващата година, а според тогавашния закон, за да имам това право, трябваше да съм работил до деня на изпита без прекъсване. Та от седмица връзвах арматури в един цех на Строително-монтажния комбинат. Работата не беше тежка, въпреки ранното ставане, но железният и ръждивият прах, с който беше пълен цеха и който всички ние дишахме, беше започнал да одрезгавява и моят глас, което едва ли щеше да ми бъде от полза, ако исках да стана певец. Та предложението на Стоева да заема освободената по член 64 длъжност на методист в Пионерския дом и да стана репетитор на хора беше спасение за мен. С радост се съгласих. Отново бях в Хора — вече не като хорист, а като ръководител. Милка Стоева с удоволствие избираше помощниците си измежду бившите хористи, които знаеха нейните методи и ги прилагаха в работата и които не бяха чужди на атмосферата в колектива. Тук се върнах буквално сред приятели. Дадох ми най-малките, възложиха ми да търся нови деца по училищата, спомням си грейналите личица на желаещите да се запишат в хора, първите репетиции, в които те ставаха, разхождаха се из залата, играеха това, което пеят и трябваше търпеливо да им обяснявам, че е необходимо да го изразяват само с гласа си. Минал беше първият национален конкурс за детска песен в града ни (все още без име) и на малките особено се харесваше наградената „Мравка черноглавка“ от Големинов. Спазвах принципите на Стоева изключително внимателно да работя с гласовете на децата, на всяка

цена да пазя „детското“, звънливото звучене, когато го „школувам“ според законите на певческата техника. Този принцип беше в основата на нашите успехи в чужбина, мисля си, детските хорове в Западна Европа бяха или тенденциозно „нешколувани“, като децата на „Златната монета“ в Болоня, или прекалено много школувани, като хорове към църковните общества. При тях, разбира се, изискванията на преобладаващия църковен кантатно-ораториален стил го налагат. Та много внимателно им показвах как да „окръглят“ тончето, че да стане то още по-хубаво и децата се стараеха. Понякога им изнасях и беседи, разказвах им за живота на Бетовен, на Моцарт, опитвах се да им предавам сложния иначе материал както се разказва приказка, радвах се, когато успях да ги накарам да ме слушат захласнато, слушахме заедно и плочи. Виждах блясък в очите им, значи бяха доволни, аз — също. В големия хор онези, с които бях пъл „Въртележката“ вече бяха пораснали, бяха станали на свой ред таки и батковци, грижеха се, както някога ние за тях, за новите малки, радвах се, като виждах солиден тим от приятели, знаех, че хорът е в сигурни ръце.

Особено силно този дух се изрази на лагера в Международния Младежки Център край Приморско, където удоволствието им да са

заедно, да правят заедно нещата, независимо дали е репетиция, или просто разходка по брега на морето, беше по-голямо от нашето някога. Трябваше да отида на консултация за предстоящото ми кандидатстване в Консерваторията в София и помолих Стоева да ме освободи за два дена. По-късно, преподавателят, който ме чу, пожела да се появя на следващия ден отново. Позвъних на Стоева в лагера — едва я открих. И тя ми каза буквално следното:

— Разбира се, че ще останеш, Джорджи, колкото е необходимо, не се тревожи. Сега си решаващ бъдещето, много е важно. Ние ще се оправим и без теб, не се притеснявай за нас.

Досега съм ѝ благодарен за този отговор.

След лагера закипя отново „акорда“ — идваше вторият национален конкурс за детска песен, който спонтанно щеше да бъде кръстен от децата „Сладкопойна чучулига“. Регламентът на този конкурс предвиждаше песните, одобрени от журито, да се предоставят на хора в последния момент. Разделихме децата на състави и започнахме изучаването на пристигналите песни, в почивките Милка Стоева въртеше телефоните, за да накара композиторите, които още не са изпратили песните си, да го направят по възможност бързо. Имаше песни, които не бяха довършени, Стоева се обаждаше на композитора и го питаше какво да правим, композиторът казваше:

— Вярно бе, ама че съм разсеян, гледай ти! Много се извинявам, имаш ли там при теб нотна хартия и молив? — и диктуваше по телефона края на песента си. Един от композиторите дописа опуса си вече по време на записите на песните в Поморие. Ако много внимателно се вслушате в грамофонната плоча от конкурса, ще дочуете в паузите на една от песните как друга от групите изучава с композитора току-що написания финал на песента му в съседна зала. Милка Стоева се обаждаше и за да поправи недоглеждания на композиторите, ръкописни грешки, спомням си, че докато преглеждаше една новопристигнала песен, скочи, плесна се по челото и каза:

— Чуваши ли, Джорджи, това са Половецките танци на Бородин, как не го е забелязал — и изтича до телефона, да сподели откритието си с композитора, подготвена с нотна хартия и молив в ръката, за да запише продиктуваните ѝ корекции. Вече на оркестрови репетиции тя каза на един от участниците, че песента му ще звучи по-добре, ако е с

един тон нагоре и по време на репетицията композиторът разписваше щимове и ги подаваше в оркестрината на музикантите. Усърдието му се увенча — песента му „звънна“ и получи награда. Виктор Чучков беше довел сина си да изпее песента му, той настояваше тя да бъде изпята „като в Болоня“, естествено, нешколувано, „непрофесионално“. Тъй като това стилистично се различаваше от всичко останало, тонрежисьорите се хванаха за главата, молеха Милка да им подготви набързо някое друго дете. Стоева, обаче, беше непреклонна — волята на композитора е закон, само той има правото да определя как ще се изпълни неговата песен. И Борко изпя песента, която получи награда. А на следващата година пъ друга песен на баща си на „Монетата“ в Болоня и научи италианчетата на българските неравноделни тактове! Спомням си, че на генералната репетиция бяхме много изнервени, трябва да съм се развикал на някоя от групите деца в гардероба, изведнъж пред мен застана Борко с ръце на кръста и ми каза строго: „Ей, ти защо се караш на децата?“ „Ами такава ми е работата, — казах му, — да се карам на децата.“ „Пък моята работа — каза ми натъртено той, — е да ти кажа да не им се караш!“ Трябваше да му обещаая, че вече няма да им се карам, за да се успокои. Групите излизаха една след друга на сцената, публиката ръкопляскаше, бях се запознал с известни аранжори и композитори — двама от тях само след месеци щяха да ми преподават в Консерваторията — Георги Костов по хармония и Александър Текелиев — по инструментознание.

Конкурсът премина като ураган, получи своето име и все по надеждно се утвърди като традиция, по време, когато по-скоро се закриваха музикални конкурси, хорът се зае с ежедневните си репертоарни грижи, а аз — с кандидатстването си. Трябва да кажа, че тази година беше особено щастлива за възпитаниците на хора — четирима от тях бяха приети за студенти по музика, трима — Ивайло, Димо и аз — в Българската Държавна Консерватория, специалност пеене и сестра ми Златина — в Института по музика — специалност обой. Веднага си спомних как създавахме нашия средношколски смесен хор, с който Стоева искаше да докаже, че внимателното пеене на тази възраст не разваля гласовете, а ги формира — ние тримата бъдещи певци бяхме живото доказателство за това. Събрахме се да отпразнуваме приемането си в дома на Стоеви в Поморие и... окончателното си сбогуване със света на нейния хор, отсега нататък

щяхме само да го носим в сърцата си, да се връщаме към него в трудни мигове, за да си вземем оттам чиста детска радост, воля за живот и творчество. Онова неясно състояние на духа, което можем да наречем „Родина“, то е там.

Безкрайно дълго мога да говоря за уроците на Хора и на Стоева, за това какво те са дали лично на мен, как са ме формирали като човек и музикант, как са пробуждали и насърчавали твореца в мен. Всичко тук е съвсем лично, то показва моята гледна точка, моите спомени и преживявания. А се усещам, че съм употребявал предимно „ние“. Нека тези, които не са съгласни с мен, не се сърдят, аз съм убеден, че ако има поне още двама, които да са изживявали нещата по подобен на мен начин, имам правото да кажа „ние“.

Искам да завърша с едно стихотворение, което изпратих като приветствие за 75 годишнината на Хора, от две хиляди километра и... много години разстояние, стихотворение, което бях написал някога, след „първата“ си раздяла с хора, едно от малкото стихотворения от оня период, под което мога да се подпиша и днес.

*Като далечен спомен за някакъв акорд,
От строг хорал отломен, величествен и горд,
Трепти и резонира със струните ми глас,
Останал във всемира и негов дар от нас.*

*И днес в пространство синьо пак слънчев ме зове
Едно далечно минало от детски гласове,
Тъгата ми навежда замислено очи,
Превръща се в надежда. И вслушана мълчи...*

Джорджи

6 януари 2013 година
Богоявление

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.